

تاریخ دانشگاه

(بررسی شکل‌گیری اولین دانشگاه مدرن ایران)

براساس اسناد و مدارک

جلد اول

تألیف :

دکتر حسین محمدی

دانشگاه خوارزمی

تهران ۱۳۹۶

سرشناسه

: محمدی، حسین، ۱۳۴۶ -

عنوان و نام پدیدآورنده : تاریخ دانشگاه: (بررسی شکل گیری اولین دانشگاه مدرن ایران بر اساس اسناد و مدارک)/

تألیف حسین محمدی.

مشخصات نشر

: تهران: دانشگاه خوارزمی، ۱۳۹۲.

مشخصات ظاهری

: ج: مصور (بخشی رنگی)، جدول.

شابک

: ۹۷۸-۹۶۴-۶۷۰۶-۸۸-۰۰ : ۱۰ : ۱۲۶۰۰۰ ریال ج ۱۰.

وضعیت فهرست نویسی

: فیبا

عنوان دیگر

: بررسی شکل گیری اولین دانشگاه مدرن ایران بر اساس اسناد و مدارک

موضوع

: دانشگاه ها و مدارس عالی - ایران - تاریخ

شناسه افزوده

: دانشگاه خوارزمی

رده بندی کنگره

: LA ۱۳۵۳/م۳۵ت۲ ۱۳۹۲

رده بندی دیویی

: ۳۷۱.۵۵

شماره کتاب شناسی

: لی: ۲۴۰۲۰۰۸

عنوان کتاب: تاریخ دانشگاه (بررسی و شکل گیری اولین دانشگاه مدرن ایران بر اساس اسناد و مدارک)، جلد اول

نویسنده: دکتر حسین محمدی

مدیر اجرایی: گیتی سلطان حسینی

ویراستار ادبی: زهراسادات طاهری قلعه نو

ویراستار علمی: دکتر فؤاد پورآرین

طراح جلد: الناز محسن زاده

ناشر: دانشگاه خوارزمی

چاپ و صحافی: دانشگاه خوارزمی

نوبت چاپ: چهارم ۱۳۹۶

شماره: ۵۰۰ نسخه

قیمت: ۲۵۰۰۰۰ ریال

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۶۷۰۶-۸۸-۰۰

حق چاپ و نشر برای دانشگاه خوارزمی محفوظ است.

تلفن مرکز پخش: ۸۸۳۱۱۸۶۶

نشانی: خیابان دکتر مفتاح شماره ۴۳، کد پستی: ۱۵۷۱۹-۱۴۹۱۱

www.khu.ac.ir

pub@khu.ac.ir

فهرست مطالب :

صفحه	عنوان
۹	سخن آغازین
۱۱	مقدمه
۱۴	فصل اول: سیر تعلیم و تربیت در ایران
۲۵	فصل دوم: تاریخچه
۲۷	۱-۲-۱- تاریخ دانشگاه در ایران
۳۴	۱-۲-۲- تاریخچه دانشگاه خوارزمی
۹۴	فصل سوم: مکان‌های دانشگاه
۹۵	۱-۳-۱- تخت زمزم
۹۵	۱-۳-۲- خانه قوام الدوله
۹۸	۱-۳-۳- باغ نگارستان
۱۰۸	۱-۳-۴- بین کاخ و صفای شمالی
۱۰۸	۱-۳-۵- دروازه دولت
۱۱۵	۱-۳-۶- شعبه پردیس کرج
۱۴۲	فصل چهارم: روسای دانشگاه در طول نود سال
۱۴۴	۱-۴-۱- میرزا ابوالحسن خان فروغی
۱۵۴	۱-۴-۲- عیسی صدیق
۱۶۵	۱-۴-۳- ولی ... خان نصر
۱۶۶	۱-۴-۴- علی اکبر سیاسی
۱۷۰	۱-۴-۵- خان بابا بیانی
۱۷۶	۱-۴-۶- محمود صناعی
۱۷۹	۱-۴-۷- اسماعیل فیلسوفی

- ۱۸۲ ۸-۴- عبد... شیبانی
- ۱۸۴ ۹-۴- علی اکبر بینا
- ۱۸۶ ۱۰-۴- احمد هوشنگ شریفی
- ۱۸۸ ۱۱-۴- محمدحسین مشایخی
- ۱۹۰ ۱۲-۴- جعفر شعار
- ۱۹۲ ۱۳-۴- طاهر قاسمی هنری
- ۱۹۵ ۱۴-۴- اسماعیل اوینی
- ۱۹۷ ۱۵-۲- محمد حسن بیژن زاده
- ۲۰۰ ۱۶-۴- حاج آقا، الام صادق اردستانی
- ۲۰۱ ۱۷-۴- اسماعیل اسرافیل
- ۲۰۳ ۱۸-۴- کریم زارع
- ۲۰۵ ۱۹-۴- حسن مهدیان
- ۲۰۷ ۲۰-۴- اسماعیل اوینی
- ۲۰۹ ۲۱-۴- حجت الاسلام علی شیخ الاسلامی
- ۲۱۱ ۲۲-۴- علیرضا مدقالچی
- ۲۱۴ ۲۳-۴- سید کاظم اکرمی
- ۲۲۰ ۲۴-۴- عباس بهرام
- ۲۲۳ ۲۵-۴- محمدعلی برخوردار
- ۲۲۶ ۲۶-۴- عبدالجواد طاهری زاده
- ۲۲۸ ۲۷-۴- زهرا بیگم حجازی زاده
- ۲۳۰ فصل پنجم: شهدای دانشگاه
- ۲۳۶ ششم: چهره‌های علمی ماندگار
- ۲۳۹ ۱-۶- عبدالعظیم قریب

۲۴۱	۶-۲- محمود حسابی
۲۵۰	۶-۳- غلامحسین مصاحب
۲۵۷	۶-۴- پروین اعتصامی
۲۶۳	۶-۵- عبدالکریم قریب
۲۶۷	۶-۶- محمدحسن گنجی
۲۷۱	۶-۷- علی شریعتمداری
۲۷۳	۶-۸- شایسته رحایی
۲۷۵	۶-۹- آیت الله سیدمحمد موسوی بجنوردی
۲۷۷	۶-۱۰- احمد مجد
۲۸۰	۶-۱۱- شهربانو عباسی
۲۸۲	۶-۱۲- شکوه نوابی نژاد
۲۸۴	۶-۱۳- علیرضا مدقالچی
۲۸۶	فصل هفتم: اسناد، مدارک و تصاویر مربوط به دانشگاه
۳۵۲	فصل هشتم: فهرست تصاویر و اسناد، منابع و مأخذ

- سخن آغازین

از زمانی که دانشمند فقید شادروان دکتر عیسی صدیق اعلم که به حق یکی از بنیان‌گذاران عمده آموزش عالی در کشور به شمار می‌آید، مجلات ((یادگار عمر)) خود را منتشر ساخت و در آن شرح مفصلی از تاریخ دانشگاه تهران آورده بود، بیشتر از نیم قرن می‌گذرد و در این مدت ده‌ها مقاله و کتاب درباره‌ی تاریخ دانشگاه تهران و دیگر دانشگاه‌های آن زمان نگاشته شده ولی هیچ یک مستند به اسناد و مدارک رسمی نبوده است و اکنون جای بسی خوشوقتی است که دانشگاه تربیت‌معلم پیشقدم شده و دست به تدوین تاریخ دانشگاه زده و این اقدام مهم را در قالب اجرای یک طرح پژوهشی که مستلزم مراجعه به هشت هزار سند در بایگانی‌های مختلف دولتی، ملی و آزاد بوده انجام داده که در نهایت ۲۵۰ سند مورد استفاده و ارایه نهایی قرار گرفته و مبنای تدوین کتاب تاریخ دانشگاه (رسمی شکل‌گیری اولین دانشگاه مدرن ایران براساس اسناد و مدارک) گردیده است که جلد اول آن در ۸ فصل به زیور طبع آراسته شده و اکنون از نظر شما خواننده عزیز می‌گذرد.

از مطالعه محتوای یکی دو فصل اول این کتاب که تقریباً تمامی آن در باره دانشگاه خوارزمی (تربیت‌معلم) است چنین استنباط می‌شود که برخلاف تمام دانشگاه‌های متعدد ایران که همه در تاریخ‌های معین به موجب قوانین و مقررات خاص در قرن اخیر به وجود آمده‌اند، دانشگاه تربیت‌معلم ریشه‌ی عمیق در تاریخ فرهنگ و آموزش عالی کشور دارد زیرا اولین بار در سال ۱۲۹۸ به صورت دارالمعلمین با هدف تربیت آموزگار برای مدارس ابتدایی به وجود آمده و بعد در سال ۱۳۰۷ به دارالمعلمین عالی مبدل شده و در سال ۱۳۱۲ عنوان دانشسرای عالی پیدا کرده و در آن سال ۱۳۱۲ هسته اولیه‌ی دانشگاه تهران شده و تا سال ۱۳۴۶ با آن دانشگاه توأم بوده و در آن سال مجدداً عنوان دانشسرای عالی یافته و از دانشگاه تهران جدا شده و بالاخره در سال ۱۳۵۳ به دانشگاه خوارزمی (تربیت‌معلم) امروزی مبدل گشته و در ردیف شش دانشگاه آن روز یعنی دانشگاه‌های تهران، ملی (شهید بهشتی فعلی)، تبریز، مشهد، اصفهان و شیراز درآمده و تا این مرحله براساس ۳۲ سند که در دو فصل اول کتاب آمده، تکامل یافته است.

فصل سوم کتاب به شرح تفصیلی مکان‌های دانشگاه خوارزمی (تربیت‌معلم) پرداخته که در آن بناهای تخت زمرد، خانه‌ی قوام الدوله، باغ نگارستان، محل خیابان بزرگمهر، محل دورازه دولت و بالاخره پردیس کرج به عنوان مکان‌های دانشگاه خوارزمی (تربیت‌معلم) با ریشه‌یابی‌های پژوهشی و براساس ۲۵ سند رسمی مورد بحث قرار گرفته است در فصل چهارم کتاب شرح حال و آثار و

اقدامات پایدار ۲۷ نفر رؤسای دانشگاه خوارزمی (تربیت معلم) شامل دکتر زهرا بیگم حجازی زاده رئیس فعلی) در طی ۹۰ سال تحول و تکامل آن با عکس‌های و تفضیلات فراوان بر اساس ۴۸ سند ذکر شده است، فصل پنجم کتاب به شهدای دانشگاه اختصاص یافته که در آن نام ۴۲ شهید با ذکر سن و سال و رشته‌ی تحصیلی و تاریخ و محل و کیفیت شهادت هر یک ذکر شده است در فصل ششم فهرستی از چهره‌های پایدار و مفاخر علمی دانشگاه تربیت معلم آمده که در آن تعدادی از اولین معلمان و فارغ التحصیل‌های دارالمعلمین عالی و ده نفر از فرهیختگان نام‌آور که بعضی به مقامات شامخ استادی دانشگاه‌ها و وزارت و نمایندگی مجلس و سناتوری رسیده‌اند و نیز چند نفر از اساتدان معاصر دانشگاه تربیت معلم بر اساس ۱۳ سند و تعدادی عکس نامبرده شده که چون ضابطه‌ای رای‌گزینش آنان ذکر نشده است در حالیکه تعداد هم دوره و هم تراز آن‌ها کم نبوده‌اند. قطعاً اسباب گاه‌مندی شایستگان فراموش شده، خواهد بود.

فصل هفتم کتاب - عر به فهرست اسناد و مدارک و تصاویر مربوط به دانشگاه خوارزمی (تربیت معلم) اختصاص یافته که در آن علاوه بر سیاهه اسناد و مدارک مربوط به تحولات و تکامل مقررات و آیین نامه‌ها و برنامه‌ها و کوناگون دانشگاه، لیست کاملی از وزرای فرهنگ و آموزش و پرورش از اولین وزیر یعنی میرزا حسن خان معتمدالدوله (۱۳۰۱ شمسی) تا محمود فرشیدی (۱۳۸۴) جمعاً ۶۷ نفر بر اساس ۵۶ سند و تعدادی عکس نیز آمده است و بالاخره فصل هشتم که فهرست مطالب و اسناد و عکس‌ها است که جلد دوم را به پایان رسانده است.

در پایان لازم می‌دانم، یادآور شوم که من (محمد حسن گنجی) از تاریخ مهر ماه ۱۳۰۹ یعنی سومین سال تأسیس دارالمعلمین تا خرداد ۱۳۱۲ به عنوان «مدرس» و از مهر ماه ۱۳۱۷ تا سال ۱۳۵۳ یعنی سال تأسیس رسمی دانشگاه تربیت معلم و جدا شدن طاقی آن از دانشگاه تهران به عنوان دبیر و دانشیار و استاد جغرافیا در خدمت دانشگاه خوارزمی (تربیت معلم) و شاهد جمعی رخدادهای مذکور کتاب حاضر بوده‌ام. اکنون ضمن تبریک به مسئولان اجرای طرح پژوهشی و رئیس فعلی دانشگاه سرکار خانم دکتر حجازی زاده که در زمان تصدی ایشان این کتاب به چاپ می‌رسد آرزو مندم که هر یک از دانشگاه‌های فعال امروز طرح پژوهشی و کتاب مشابهی به ثمر رسانند تا موجب پایداری تاریخ فرهنگ و آموزش عالی سرزمین ما فراهم گردد.

تهران، دی ماه ۱۳۹۰

دکتر محمد حسن گنجی

مقدمه :

برای اینکه بتوانیم به جامعه‌ای که به آن تعلق داریم عشق بورزیم و برای آبادانی و اعتلای آن بکوشیم، نخست باید آن را بشناسیم و با افراد آن جامعه آشنا شویم. شایان ذکر است که ریشه بسیاری از پدیده‌های امروزی زندگی انسان به گذشته برمی‌گردد، لذا، تبیین و تحلیل مسایل فرهنگی، سیاسی، اجتماعی و اقتصادی به مطالعه تاریخ نیاز دارد و از طریق بازگشت به گذشته و بررسی سیر تحولات و حوادث، می‌توان به درک و فهم مسایل امروزی نایل آمد.

جرعه‌ی کار تحقیق و پژوهش کتابی که پیش روی شماست به‌مناسبت نکوداشت نودمین سال تأسیس دانشگاه در سال ۱۳۸۷ زده شد. با بررسی بیش از هشت هزارسند، میکروفیلم، کتاب، مجله، سایت، بایگ، کتابخانه‌ها و بایگانی‌های دولتی و ملی و صرف بیش از دو سال کار مداوم در نهایت با انتخاب ۵۰ سند که در ارتباط با تاریخ دانشگاه بود کار تألیف و تدوین کتاب شکل گرفت این کتاب شامل ۸ فصل می‌باشد. فصل اول و دوم به سیر و تحول تعلیم و تربیت در ایران و روایت شکل‌گیری دانشگاه خوارزمی با ۳۲ سند می‌پردازد.

فصل سوم به مکان‌های دانشگاه از اولین مکان یعنی تخت زمرد و خانه قوام‌الدوله تا محل امروز آن خیابان شهید مفتاح (دروازه دولت) و پریس جرج چگونگی شکل‌گیری آن با ۲۵ سند معتبر اشاره شده‌است. در فصل چهارم کتاب به معرفی ۲۷ نفر از اساتید دانشگاه همراه با تصویر می‌پردازد یعنی از اولین آن‌ها دکتر میرزا ابوالحسن خان فروغی سال ۱۲۹۸ تا دکتر زهرا بیگم حجازی‌زاده رئیس فعلی سال ۱۳۹۱ ه.ش. فصل پنجم و ششم به معرفی ۴۲ شهید و چهره‌های پابرجا و مفاخر علمی دانشگاه اشاره شده‌است.

فصل هفتم و هشتم مربوط است به تصاویر اسناد و مکتب‌های دانشگاه و منابع و مأخذ. در پایان بر خود فرض می‌دارم که از همه عزیزانی که به راه‌ی تألیف و تدوین کتاب یاری و تشویق نموده‌اند کمال سپاسگزاری را داشته‌باشم، سرکار خانم دکتر سجایانی (ریاست دانشگاه خوارزمی)، جناب آقای دکتر طاهری زاده (ریاست سابق دانشگاه خوارزمی)، آقای دکتر عزیزالله حبیبی (معاون دانشجویی - فرهنگی سابق)، آقای مهندس اوینی، آقای دکتر فواد پورارین، ریاست دانشکده ادبیات و علوم انسانی)، خانم گیتی سلطان حسینی و کلیه همکاران محترم کتابخانه‌های دانشگاه خوارزمی، تهران، ملی، اسناد ملی، ملک و وزارت امور خارجه و همکاران امور اداری دانشگاه خوارزمی و همچنین یاد استاد فقید پروفیسور محمد حسن گنجی که سخن آغازین کتاب با قلم ایشان مزین گردیده است، گرامی می‌دارم. در ضمن اذعان می‌دارم که کار به سبب گستردگی و کم‌تجربگی نگارنده خالی از اشکال و ایراد نیست، اما امیدوارم با راهنمایی‌ها و ارائه نظرات و انتقادات، ایرادها و کمبودها بر طرف گردد.

تهران، آبان ماه ۱۳۹۱

دکتر حسین محمدی

عضو هیئت علمی گروه تاریخ دانشگاه خوارزمی

h.mohammadi@khu.ac.ir